

Ольга ПОПОВАдоктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки підприємства,
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»**Олексій КУЛАКОВ**

Державна наукова-дослідна організація «Центр продуктивності» Міністерства соціальної політики

СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ РЕСУРСІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проаналізовано наукові підходи до визначення категорії «ресурс» різних авторів, а також суміжних понять, що безпосередньо пов'язані з цією категорією. Систематизовано ознаки ресурсів. На підставі проведеного аналізу та узагальнення наукових підходів запропоноване власне визначення категорії «ресурс». Розроблено класифікацію видів ресурсів.

Ключові слова: ресурс, ознака, підприємство, класифікація, господарська діяльність.

Розширення суспільних потреб вимагає від сучасних підприємств розвитку їх господарської діяльності. Істотне значення в забезпеченні якісних та кількісних змін у системі господарювання мають ресурси, що розрізняються за змістом, особливостями та напрямками використання, суспільним та економічним значенням для задоволення споживацьких потреб. Зазначені особливості безпосередньо обумовлюють необхідність використання специфічного інструментарію управління діяльністю суб'єктів господарювання, впливаючи в такий спосіб на темпи соціально-економічного зростання та розвитку. Особливістю сучасного етапу є протиріччя між безмежним зростанням потреб у ресурсах та їх обмеженістю за фізичним та вартісним складом, що може призвести до дефіциту ресурсів, а це загострює конфлікти між суб'єктами господарювання, приводячи до непродуктивного зростання витрат та виникнення загроз для фінансово-економічної стійкості. Тому актуальності набувають питання проведення ґрунтовних досліджень особливостей ресурсів підприємств, виявів їх взаємодії та впливу на господарські процеси.

Проблемам встановлення сутності та визначення видів ресурсів господарської діяльності присвячено публікації вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. У працях О. І. Амоші досліджено можливості екологізації економіки та підвищення її ефективності шляхом використання ресурсного потенціалу виробничих відходів. Б. В. Буркинський досліджував створення належних умов для запобігання кризовим ситуаціям і захищеності природно-ресурсного потенціалу від активних та пасивних загроз, спроможності до відтворення інтегрального регіонального потенціалу в інтересах стійкого розвитку регіональної соціально-економічної системи як складової національної економіки та суспільства. Н. І. Іванов створив організаційно-економічний механізм ресурсозабезпечення виробництва. У дослідженнях Л. Г. Мельника звертається пильна увага на вичерпність соціально-економічних форм розвитку суспільства в межах

сучасних природно-ресурсних і екологічних умов. Відзначаючи високий внесок науковців до вирішення проблем ресурсного забезпечення господарської діяльності підприємств, хочемо зауважити, що певного уточнення потребують ознаки ресурсів, що становить підґрунтя для вибору інструментів управління виробничо-фінансовими процесами для задоволення суспільних потреб.

Метою нашої статті є уточнення сутності та виокремлення ознак ресурсів у господарській діяльності підприємств України.

Поняття ресурс можна визначити як наявну субстанцію, яка може бути використана [1, с. 92]. Недолік цього визначення в тому, що він дає характеристику ресурсів тільки з погляду речовинної форми та перспективних можливостей до здійснення господарських процесів. Інше трактування ресурсів полягає в його розгляді як допоміжного засобу, запасу, джерела чого-небудь [2, с. 559]. Це визначення також не дає повної характеристики ресурсів, адже він, очевидно, може бути запасом тільки на проміжній стадії виробничого процесу, але запаси готової продукції вже не є ресурсами. Крім того, останні подаються в науковій літературі у вигляді основних елементів виробничого потенціалу, які має в розпорядженні система (підприємство) і які використовують для досягнення конкретних цілей економічного розвитку [3, с. 206]. Це визначення більш докладно характеризує поняття ресурсу, адже більш чітко сформульована мета їх використання та зазначено спосіб їх використання для досягнення цілей господарської діяльності. Науково-теоретичний інтерес становить визначення сутності ресурсів з позиції матеріальних та інформаційних об'єктів, джерел та передумов отримання необхідних людям матеріальних і духовних благ, які можна використовувати та реалізовувати за існуючих технологій і соціально-економічних відносин [4, с. 31]. Важливість цього визначення полягає у акцентуванні важливості використання певного кола благ для створення інших, що визначатиме в такий спосіб характер, спосіб та специфіку господарської діяльності підприємства. Ресурси можуть бути розглянуті як тіла

і сили природи, що на сучасному рівні розвитку продуктивних сил можуть бути використані у суспільному виробництві [5, с. 205]. Позитивний бік цього визначення в тому, що розглядається призначення використання ресурсів у виробничій господарській діяльності, але негативний у тім, що згадуються лише природні ресурси. Ресурси підприємства можуть розглядатися як запаси та реальні потоки всіх видів застосовуваних у виробництві технологічних факторів, що спільно забезпечують отримання необхідних кінцевих результатів [6, с. 106]. Цінність цього визначення полягає в тому, що ресурси розглядаються як фактори виробництва, тобто вони є рушійною силою виробничих процесів для отримання результатів у вигляді продукції. Економічний інтерес становить також визначення ресурсів, сукупність природних, виробничо-технічних, організаційних і соціальних чинників, а їх використання супроводжується витратами в процесі виробництва або споживання. Це визначення характеризує ресурси, як витрати в процесі виробництва товарів та послуг [7, с. 3]. Також ресурси презентовані як складові частини виробничого потенціалу підприємства, що є обґрунтованим [8, с. 63]. У цьому визначенні

підкреслюється, що ресурси обов'язково є частиною виробничого потенціалу підприємства. Є дефініції, у яких ресурси розглянуті як матеріальні засоби, цінності, запаси, кошти, що в разі потреби можна залучити до виробничого процесу з метою перетворення на продукт, придатний для споживання. До вказаних раніше ознак ресурсів як засобів та запасів додаються ознаки цінності та кошти [9, с. 32]. Поняття ресурс можна визначити як все, що необхідно людині (фізичній особі) і організації (в тому числі - юридичній особі) для досягнення мети, задоволення власних потреб і потреб суб'єктів або об'єктів зовнішнього середовища [10, с. 2]. Таке визначення характеризує ресурси як блага. Цікаве таке визначення ресурсів як джерело допомоги або підтримки і наявні засоби [11, с. 152]. Науковий інтерес становить визначення, де ресурси розглядаються як активи, здібності, можливості, організаційні процеси, фірмові атрибути, інформація, знання, які контролюються підприємством і дозволяють підвищувати раціональність і ефективність виробництва [12, с. 100]. У цій дефініції важлива ознака ресурсів як можливостей.

Проаналізувавши різні визначення, можемо відокремити такі основні ознаки ресурсів (рис. 1).

Рис. 1. Основні ознаки ресурсів підприємства

Однією з найважливіших ознак ресурсу є виконання функції блага, адже ресурси використовуються з метою задоволення конкретних потреб – виробничих, соціальних, духовних, економічних тощо. У цьому сенсі ресурси можуть набувати суспільного або винятково економічного статусу благ. У першому випадку вони (як суспільне благо) розподіляються між учасниками господарських процесів незалежно від бажання використовувати ці блага, зокрема повітря, ландшафти, вода. Особливістю

цієї категорії є те, що при споживанні одними суб'єктами господарювання не знижуються обсяги доступних ресурсів для інших суб'єктів, а суб'єкти, які не бажають сплачувати за ці блага, можуть вільно ними користуватися. При певних виробничих ситуаціях ресурс може набувати статусу суспільного антиблага, при якому витрати розподіляються між усіма учасниками господарського процесу незалежно від інтенсивності його використання (наприклад, влада, що вимагає стягнення від усіх учасників

податків на утримання органів влади). Особливості ринкової економіки орієнтують, переважно, на розгляд ресурсів як економічних благ, які належать певним учасникам господарських процесів на основі обмеженості та платності. Ця ознака безпосередньо стосується фінансових, трудових та інтелектуальних ресурсів підприємства.

Ресурси можна розглядати з позицій засобів виробництва, за якою можна їх поділити на засоби праці та предмети. Ресурси, як засоби праці, містять природні умови (наприклад, клімат, роза вітрів тощо), які впливають на особливості використання предметів праці, що перетворюються у виробничому циклі на продукти, придатні для задоволення конкретної потреби (природна мінеральна або паливно-енергетична сировина).

Доцільно буде розглядати ресурси як економічні відносини, що означає появу та стійкість взаємозв'язків між суб'єктами господарювання з приводу реалізації стадій господарської діяльності: виробництва, розподілу, обміну та споживання певних благ. Формою цих взаємовідносин можуть бути такі: взаємодія між людиною та засобами праці, людиною та предметом праці, між людьми під час здійснення господарських процесів. Основою таких економічних відносин є низка мотивів, якими керуються суб'єкти господарювання, зокрема прагнення бажаного прибутку або іншого соціального результату.

Важливо вказати на таку ознаку ресурсів, як запаси. Ресурси - це накопичені блага виробничого призначення на певний момент часу. Запаси становлять засіб резервування ресурсів для забезпечення безперервності виробництва та обігу, зниження ризику виникнення простоїв. З погляду технології виробництва ресурс є невід'ємним елементом виробничого процесу. Вони використовуються в процесі під час створення матеріальних та нематеріальних благ, необхідних для задоволення споживацьких потреб, що дозволяє підприємствам реалізувати місію господарської діяльності та досягти бажаних результатів господарювання.

Основою функціонування будь-якого суб'єкта господарювання є споживання ресурсів з метою отримання прибутку та інших результатів соціально-економічного, інституціонального або іншого змісту. Залежно від вартості, якісного складу, кількісних характеристик споживаних ресурсів, що визначається використаними на підприємстві технологіями, рівнем обмеженості та конкуренції за право володіння та розпорядження ресурсами, ресурси безпосередньо впливатимуть на інтенсивність виробництва, споживацькі властивості виробленої продукції та рівень задоволення суспільних потреб. Такі особливості вимагають розгляду ресурсів з позицій факторів виробництва. Найбільш розповсюдженою є класифікація факторів виробництва за К. Марксом, де визначено такі фактори виробництва як земля (природні ресурси та умови), праця (трудові та інтелектуальні ресурси) та капітал (інші ресурси, які використовуються задля виробництва суспільних та економічних благ і спроможні приносити дохід). Останній фактор – капітал – може бути розглянутий з позиції грошової, виробничої та товарної форми, кожна з яких обумовлює ступінь раціональності споживання ресурсів, механізми створення продуктів, які набувають споживацької вартості та вартістю, що

містить додатковий продукт, за рахунок якого утворюються прибуток підприємства.

Також ресурси необхідно розглядати як можливості, адже вони визначають потенціал підприємства до кількісних та якісних параметрів виробництва товарів та послуг. Водночас, розглядати ресурси доцільно не лише як можливості, але й обмеження. Ця обмеженість відносна і означає, що ресурсів, як правило, менше, ніж необхідно для задоволення усіх потреб при цьому рівні економічного розвитку. Внаслідок обмеженості ресурсів обсяг виробництва теж обмежений. Суспільне виробництво не здатне виробити увесь об'єм товарів і послуг в обсягах, яких вимагають споживачі. Обмеженість ресурсів відносна і тому, що історично певний рівень науково-технічного прогресу (НТП) визначає межі використання того або іншого ресурсу.

Ресурси мають ознаку об'єкта власності. Вони вступають у виробничі відносини між людьми з приводу привласнення засобів виробництва, робочої сили, предметів споживання, послуг, об'єктів інтелектуальної власності в усіх сферах суспільного відтворення. Витрати є теж важливою ознакою ресурсів. Ресурси витрачаються для виробництва економічних благ. Розмір використаних ресурсів у процесі господарської діяльності можна виміряти за певний період часу. Найчастіше ресурси вимірюються в грошовій формі.

Слід зауважити, що на сучасному етапі розвитку господарських відносин важливим детермінантом економічного зростання є інвестиційна діяльність, яка відіграє подвійну роль у процесі господарювання. З одного боку інвестиції – це значний та мінливий компонент витрат ресурсів на підприємствах. З другого боку, момент інвестування характеризується вивільненням капіталу та його перетворенням в інвестиційні ресурси, що збільшує обсяг функціонуючого на підприємстві капіталу. Така подвійна роль інвестиційної діяльності спроможна забезпечити стабілізацію і сталій економічний розвиток господарчих суб'єктів. Тому ресурси підприємства необхідно розглядати і як засіб інвестування, і як об'єкт. Якщо ресурси перетворюються на видатки, спрямовані на створення, розширення, реконструкцію та технічне переозброєння основного капіталу, а також на пов'язані з цим зміни оборотного капіталу, то вони набувають ознаки засобів інвестування. Крім того, розглядаючи головну мету діяльності підприємства як зростання вартості капіталу, розуміємо, що ресурси стають об'єктом інвестування для збільшення їх за фізичними та вартісними значеннями у майбутніх періодах господарювання. За умови забезпечення такого зростання підприємство отримує можливості до нарощування обсягів виробництва, виправданих з позицій місткості ринку, що впливатиме на отримуваний прибуток.

Проведений аналіз основних ознак ресурсів підприємства свідчить про стійкий взаємозв'язок та взаємообумовленість між ними. Це дозволяє, враховуючи відсутність достатньо чіткого визначення сутності ресурсів підприємства в сучасній науковій літературі та наявність значного кола розбіжностей у трактуванні цього феномену, уточнити сутність категорії з урахуванням виявлених ознак. Тому доцільним є розуміння визначення поняття «ресурси» як сукупності матеріальних та нематеріальних

цінностей, які залучаються до господарських процесів на підприємстві з метою їх перетворення у продукти, що спрямовуються на задоволення конкретної потреби суспільства.

Різноманітність господарських відносин дозволяє говорити про наявність різних видів ресурсів. Узагальнено класифікаційні ознаки доцільно представити в такий спосіб.

За природно-уречевленою формою:

- фінансові (грошові кошти, грошові фонди);
- матеріальні (основні та оборотні засоби виробництва);
- нематеріальні (патенти, ліцензії, сертифікати, винаходи, «ноу-хау», право власності на землю тощо);
- кадрові (працівники);
- інформаційні (інформаційні бази даних, знання, відомості, етико-естетичні та культурні явища);
- технічні (сукупність механізмів і машин, сукупність систем і засобів управління сировиною та матеріалами);
- технологічні (сукупність процесів, правил, навичок).

За походженням:

- природні (мінеральні, земельні, водні, лісові, енергія сонця, енергія вітру, енергія води);
- штучні (матеріали, грошові кошти).

За ступенем забезпеченості та можливістю відновлення в процесі використання:

- невичерпні (енергія сонця, енергія вітру, енергія води);
- вичерпні (мінеральні, земельні, водні, лісові).

За можливістю відновлення:

- поповнювані (земельні, водні, лісові);
- непоповнювані (мінеральні).

За участю у виробничому процесі:

- виробничі (матеріали, трудові ресурси, внутрішньовиробничі товари та послуги та ін.);
- невикористані (фінансові).

За цільовим використанням:

- використовувані (основні засоби, трудові, матеріальні, внутрішньовиробничі товари та послуги);
- вихідні (готова продукція, роботи та послуги, незавершене виробництво).

За ступенем використання:

- первинні (трудова, матеріали, паливо, товари та послуги зі сторони);
- вторинні (внутрішньовиробничі товари та послуги, основні засоби).

За відношенням до національної економіки:

- стратегічні (мінеральні);
- на рівні попиту (матеріали, трудові).

За платністю:

- вільного доступу (атмосферне повітря, ландшафт);
- економічні (вимагають оплати).

Розроблена система класифікаційних ознак дозволяє упорядкувати види ресурсів, які використовуються суб'єктами господарювання, і враховує можливі ускладнення господарських зв'язків та динамічність господарського простору. Слід зазначити, що деякі з наведених ознак класифікації корелюють з напрацюваннями вітчизняних та

зарубіжних вчених-економістів, однак доповнення та уточнення класифікації іншими авторськими ознаками забезпечує розвиток процесу мотивації суб'єктів господарювання на підставі врахування соціально-економічних, екологічних, інституціональних та інших цілей діяльності підприємства, мети визначення напрямів розвитку та темпів зростання, комплексності результатів господарювання, що виявляється, з одного боку, у можливості виробництва благ бажаної якості та кількості, а з другого – в отриманні бажаного суб'єктом господарювання результату у разі безпосереднього споживання вироблених благ та відшкодованих споживачем підприємству витрат ресурсів. Крім того, різноманіття зазначених класифікаційних ознак ресурсів створює об'єктивні передумови для підвищення рівня обґрунтованості ефективності господарських процесів при прийнятті господарських рішень і, як наслідок, обумовлює силу мотивації, що має суттєве значення для активізації господарської діяльності вітчизняних підприємств, дозволяє здійснити більш коректний вибір інструментів управління ресурсами та процесами їх споживання, а також підвищить гнучкість систем управління підприємством.

Проведене дослідження свідчить про необхідність розгляду сутності ресурсів господарської діяльності підприємств з позиції трансформації цінностей у результаті реалізації господарської діяльності підприємства для задоволення суспільних потреб. Розроблена класифікація ресурсів підприємства дозволяє більш обґрунтовано вибрати інструменти управління процесами господарювання та забезпечити підвищення їх ефективності. У подальшому потрібне розроблення методики оцінювання вартості ресурсів для визначення рівня ефективності їх залучення до господарської діяльності.

Список літератури

1. Писаревський, І. М. Підвищення ефективності використання ресурсів у плануванні виробничих процесів [Текст] / І. М. Писаревський // Фінанси України. – 2005. – № 10. – С. 91 – 100.
2. Толковый словарь русского языка [Текст] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М.: Издательство «Азъ», 1992 – 800 с.
3. Иванов, Н. И. Методические подходы к решению проблемы ресурсосбережения [Текст] / Н. И. Иванов, Л. Т. Хижняк, Д. В. Липницкий. – Донецк: Институт экономики промышленности НАН Украины, 1997. – 28 с.
4. Новицький, В. Є. Економічні ресурси цивілізаційного розвитку [Текст] / В. Є. Новицький. – К.: НАУ, 2004. – 268 с.
5. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: підручник [Текст] / Л. Г. Мельник, М. К. Шапочка. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 759 с.
6. Берсуцкий, А. Я. Влияние интеллектуальных и информационных ресурсов на эффективность потенциала предприятия [Текст] / А. Я. Берсуцкий // Академічний огляд. – 2009. – № 1. – С. 106 – 110.
7. Лопатников, Л. И. Экономико-математический словарь [Текст] / Л. И. Лопатников. – М.: Наука, 1987. – 509 с.
8. Иваниенко, В. В. Управление эффективностью использования ресурсов производства [Текст] / В. В. Иваниенко. – Х.: ХНЭУ, 2005. – 198 с.
9. Колпаков, В. М. Теория и практика принятия управленческих решений: учебное пособие [Текст] / В. М. Колпаков – К.: МАУП, 2000. – 310 с.
10. Вовк, І. В. Класифікація ресурсів підприємства. Сучасні підходи [Текст] / І. В. Вовк // Соціально-економічні

проблеми і держава. – 2011. – Вип. 1 (4). – С. 1 - 9.

11. Харингтон, Дж. *Совершенство управления ресурсами* / Дж. Харингтон. ; [пер. с англ. А. Л. Раскина, В. В. Шахлевича]; Под науч. ред. В. В. Брагина. – М. : РИА «Стандарты и качество», 2008. – 352 с.
12. Бурманн, К. *Нематериальные организационные способности как компонент стоимости предприятия* [Текст] / К. Бурманн // *Проблемы теории и практики управления.* – 2003. – №3. – С. 99-104.

РЕЗЮМЕ

Попова Ольга, Кулаков Алексей

Сущность и признаки ресурсов хозяйственной деятельности предприятий

В статье проанализированы научные подходы по определению категории «ресурс» разных авторов, а также смежных понятий, которые непосредственно связаны с этой категорией. Систематизированы признаки ресурсов. На основании проведенного анализа и обобщения научных подходов предложено собственное определение категории «ресурс». Разработана классификация видов ресурсов.

RESUME

Popova Ol'ga, Kulakov Oleksiy

Description and features of resources of economic activity of enterprises

In the article there have been analyzed the scientific approaches to definition of category «resource» and also contiguity ideas, which are directly linked with this category. On the bases of the carried analyses of scientific approaches there has generalized the author's definition of category of "resource". Classification of resource has been developed.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2012 р.